

A KISBIRTOKOSSAG HITELPROBLÉMÁI

ANNAK a mélyreható és nagyjelentőségű átalakulásnak, melyen a nemzeti társadalmunk a világháborút követő esztendőekben keresztülment és amely még napjainkban is folytatódik, egyik legérdekesebb szimptomája a falusi kisgazda rétegek előtérbe nyomulása. Közismert tény, hogy e rétegek, melyek a 100 katasztrális holdon aluli mezőgazdasági ingatlanok tulajdonosainak és bérlőinek agrárpolitikai kategóriájába tartoznak, jelentőségükben, a háború előtti helyzethez viszonyítva, nemcsak társadalmi és nemzetpolitikai, de közgazdasági szempontból is lényegesen emelkedtek s ma már az ország legfontosabb termelési ágának, a mezőgazdaságnak igen jelentős tényezőjét alkotják. A nélkül, hogy e demokratikus fejlődés nemzetpolitikai és szociális vonatkozásait boncolgatnánk, úgy hisszük elegendő lesz, ha a jelenség egyik megnyilvánulására, a földreformra hívjuk fel a figyelmet, mely végrehajtása után még intenzívebbé tette az agrártársadalmunkban végbemenő evolúció folyamatát. E földreform során a csonka ország mintegy 16 millió katasztrális hold kiterjedésű ingatlanállományából több, mint 1 millió katasztrális hold került a falusi kisexisztenciák tulajdonába, s így a mezőgazdasági kisüzemek száma a nagy- és középbirtok rovására jelentősen gyarapodott. A kisbirtokos rétegeknek az ország agrártermelésében elfoglalt helyzetére jellemző, hogy Konkoly-Thege Gyula számításai szerint az 1925/26 gazdasági évben az országban termelt búzának és rozsnak több mint kétharmad része kisgazdaságok produktuma volt. Ugyancsak Konkoly-Thege szerint 1926-ban az 5,227.000 lelket számláló mezőgazdasági népességből 1*68 millió lélek esett a nagy- és középbirtokra, míg a kisüzemek 3*55 millió egyént tartottak el.¹

Kétségtelen, hogy a nemzeti társadalom ily jelentős tényezőjének helyzete, sorsa és problémái a legkevésbé sem lehetnek közömbösek a többi társadalmi osztályokra és a nemzet egyetemem nézve. A világháború lezajlása és Trianon óta ezen a téren igen öröndetes változást észlelhetünk. A nemzeti közvélemény, melyet békeidőben legfőképpen a városi élet problémái, az ipar és kereskedelem fejlődése foglalkoztatott, ma meleg érdeklődéssel és rokonszenvvel fordul a magyar falu felé, mert érzi és tudja, hogy az országcsönkítés után egyik legnagyobb megmaradt értékünk a magyar föld és annak dolgozó népe lett. A közvélemény egy része azonban talán csodálkozni fog azon, hogy falusi földművelő rétegeink a háborús és inflációs évek konjunktúrája után, mely — miként alább kimutatni igyekszünk

¹ Magyar Statisztikai Szemle VI. évfolyam 2 szám 178. és 180. oldal

— sok tekintetben csak látszat-konjunktúra volt, alig néhány esztendő múlva ismét válságba kerültek. Felvetjük tehát a kérdést: miért oly nehéz ma a magyar falu helyzete?

Hogy e kérdésre precízen válaszolhassunk, rövid néhány sorban vázolnunk kell azt a fejlődést, melyen a falusi gazdaosztály az utolsó félszázad alatt keresztülment.

A múlt század második felében, a 70-es és 80-as években a magyar falvak népe a maihoz hasonló súlyos válsággal küzdött. Elsősorban a tengerentúlról, Amerikából beözönlő gabona kíméletlen konkurenciája, továbbá hazánk tőkeszegénysége, a mezőgazdasági hitelügy rendezetlensége s végül a falvakban dühöngő termény-, hitel- és áruuzsora idézte elő mezőgazdáink kétségbeejtő helyzetét. A hatforintos búza, a tömeges árverések és a nagyarányú kivándorlás e szomorú emlékével korszakából a múlt század utolsó évtizedében és a jelen század elején gróf Károlyi Sándor által kezdeményezett hitel- és fogyasztási szövetkezeti mozgalom, a kedvezőbb vámpolitikai helyzet és Darányi Ignác üdvös reformjai mentették ki a falu földművelő népét. E tényezőknek volt köszönhető, hogy mezőgazdasági termelésünk mennyiségi és minőségi színvonalát a háború kitöréséig örvendetes mértékben emelni tudtuk és hogy falvaink szociális és kulturális viszonyai is lényegesen megjavultak. A háborús idők nagy mértékben fokozták ugyan a mezőgazdasági termények iránt megnyilvánuló keresletet, de viszont más, ellenkező irányban ható tényezők (hatósági korlátozások, maximálások, rekvirálások, a férfimunkaerők hiánya, a beruházások és üzemanyagok pótlása terén mutatkozó nehézségek) ebben az időben nem igen tették lehetővé kisgazdaosztályunk számára a konjunktúra kihasználását. A két forradalom és a román megszállás — miként ismeretes — súlyos veszteségeket okozott a mezőgazdaság értékkármányában. Ezután következtek a pénzromlás, az infláció évei, az a korszak, mely kétségtelenül kedvezően befolyásolta a mezőgazdasági termények áralakulását. A mezőgazdasági árstatisztika terén végzett kutatások tanúsága szerint ez a kedvező agrárkonjunktúra három éven keresztül, 1922-től 1924-ig tartott.¹ Habár e korszak látszólag a jövedelemfokozás és gazdagodás szinte korlátlan lehetőségeit biztosította a gazdaosztály számára, mégis meg kell állapítanunk, hogy az inflációs időknek a falusi földművelő rétegek szempontjából talán egyetlen haszna az volt, hogy gazdáink aránylag csekély áldozattal fizethették vissza békeidőből származó jelzálogos adósságaikat. Egyébként a falu népe nem igen tudta kihasználni az inflációs éra változó esélyeit, egyszerűen azért, mert nem volt és nem is lehetett meg az az üzleti rutinja, mellyel jövedelemtöbbletét értékkármányában átmenthette volna. Ebben a szomorú emlékével, irreális korszakban — hasonlóan a többi társadalmi osztályokhoz — falusi kisgazdáink is a számszerűleg hatalmas, milliós jövedelmek káprázatában éltek s a terményeikért befolyó összegeket vagy felesleges, luxuskiadásokra fordították (zongora, bútor stb.) vagy konzervatíviz-

¹ L. Badics József: Az áralakulás hatása a mezőgazdaság jövedelmezőségére az 1913—1925 években. Magyar Statisztikai Szemle. VI. évfolyam, 12. szám, 1321. oldat

musoktól ösztönözve, jövedelmeiket teaurálták, mely esetben ezek értéktelen semmivé zsugorodtak össze. Azok a gazdik pedig, akik az árral úszva, tőzsdei spekulációkkal igyekeztek konjunkturális jövedelmeiket konzerválni, vagy fokozni, legnagyobbbrészt a tőzsdézó nagyközönség sorsára jutottak és súlyos veszteségeket szenvedtek. Egyébként úgy hisszük, hogy falvaink népét semmi esetre sem érheti vád vagy szemrehányás, mert az inflációs konjunktúra előnyeit kihasználni nem tudta, hiszen az inflációs nyereségek konzerválása a több pénzügyi és üzleti érzékkel rendelkező kereskedő és iparos rétegeknek sem igen sikerült. A pénzromlás korszakának — kevés egyéni kivételekkel — szerte az országban csak áldozatai vannak s a falu népe sem tudott tartós hasznot húzni e ránk zúduló pénzügyi válságból. E mellett nem szabad felednünk, hogy a mezőgazdaság jövedelmezőségére az áralakuláson kívül más tényezők is hatnak. így például az utolsó konjunkturális esztendő (1924) katasztrofálisan rossz termést hozott, ami kétségtelenül lényegesen csökkentette gazdáink jövedelmét. Az inflációs idők előnyeit úgyszólván kizárólag azok használhatták ki, akik kedvező kamatozású (valorizálatlan) hiteleket vehették igénybe s azokat romlott valutában fizethették vissza. Ily hitelforrások falusi gazdáinknak nem állottak rendelkezésre, a koszt-kamatra felvett kölcsönök használati díja pedig nem állott arányban a mezőgazdaság lassú tempójú produktivitásával.

Ez volt falusi kisbirtokos rétegeink helyzete 4—5 évvel ezelőtt, abban az időben, amikor a kormány a népszövetségi kölcsön és valuta-stabilizáló segítségével megkezdte az ország pénzügyi rekonstrukciójának nagyszabású munkáját. Az egy évtized óta elhanyagolt leromlott mezőgazdaság beruházásainak pótlása, az élő és holt felszerelés felújítása, s az agrártermeléshez szükséges üzemi anyagok fokozottabb beszerzése ekkor már elodázhatatlan szükségesség lett és sajnos, a mezőgazdasági terményárak kedvezőtlen alakulása ekkor már lehetetlenné tette azt, hogy a gazdák üzemi jövedelmeikből fedezhessék e sürgős szükségleteket. E mellett az ipari cikkek hatalmas drágulása és a kormány pénzügyi politikájával kapcsolatos magas adók nagy mértékben vették igénybe a falusi földműves rétegek teherbíróképességét. Az infláció után következő rövid egy-két esztendő alatt lényegesen megváltozott a helyzet s a falu népének, mely a közhiedelem szerint alig néhány hónappal azelőtt még úszott a pénzben, a mezőgazdasági termelés zavartalan továbbvitele érdekében speciális igényeinek megfelelő hitelre volt szüksége.

Ismerve a mezőgazdaság különleges viszonyait, e jelenségen nem csodálkozhatunk. Miként fentebb kimutatni igyekeztünk, az infláció inkább csak átmeneti konjunktúrát, de nem vagyonszaporulatot jelentett a falu gazdaközönségére nézve (persze kivételek itt is voltak) s mikor gazdasági életünk újjáépítésének munkája megkezdődött, a falusi kisgazdák ingatlanulajdonukon kívül nem igen rendelkeztek egyéb mobilizálható tőkékkel, melyekből különféle szükségleteiket kielégíthették volna. Felmerült tehát ismét a gazdatársadalom hitelproblémája. Kezdetben e téren a helyzet igen súlyos volt, mert habár az infláció évei alatt a legtöbb gazdának módjában volt ingatlanulaj-

donát régi terheitől mentesíteni, eleinte kisbirtokosaink, akik pénzügyi összeköttetésekkel nem rendelkeztek, a nagy tőkeszegénység miatt csak nagy nehézségekkel és igen kedvezően feltételek mellett juthattak kölcsönhöz. Később már megjavultak a hitelviszonyok és megindult a kül- és belföldi tőkék áramlása a gazdaporták felé. Ekkor, 1925-ben vette kezdetét s azóta szünet nélkül folytatódik a magyar föld újabb eladósodásának mind aggasztóbb folyamata. Az e téren Végzett számítások szerint 1928 június hó 30-án a földbirtokokra jelzálogilag bekebelezett terhek teljes összege 972 millió pengőre tehető, s e terheknek mintegy kétharmad része az 1925—1928-ig terjedő időszakból származik.¹ Sajnos, arra vonatkozólag, hogy a magyar gazdatársadalom be nem kebelezett terhei legalább megközelítőleg mennyit tesznek ki, s hogy a jelzálogterhek ismert összegéből mennyi esik a kisbirtokokra, megbízható adatokkal nem rendelkezünk. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy mezőgazdaságunk rohamléptekben halad az eladósodás felé s ha a terhek összege ezidőszerint talán még nem is jelent komoly veszélyt, mégis aggodalmat keltő az eladósodás gyors tempója. Különösen nehézvé teszi a gazdák helyzetét a kölcsönök magas kamata, mely semmiképpen sem áll arányban a mezőgazdasági üzem teherbíróképességével.

Vájjon milyen a falusi kisgazdák helyzete e súlyos hitelviszonyok között? Könnyen elgondolható, hogy a mezőgazdaság kisexisztenciájának a hitelszerzés terén még nagyobb nehézségekkel kell megküzdeniük, mint a nagy- vagy középbirtokosoknak. Nagyobb pénzügyi intézeteink — a speciálisan e célra hivatott Országos Központi Hitelszövetkezeten és a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetén kívül — nem foglalkoznak kisebb összegű gazdakölcsönök folyósításával, elsősorban és legfőképpen azért, mert hiányzik az ezen üzletághoz szükséges különleges berendezésük. Nem szabad felednünk, hogy a kisgazdák apró kölcsöneinek kezelése, nyilvántartása, engedélyezése stb. hasonlíthatatlanul magasabb költségeket emészt fel, mint a nagyobb kölcsöntételek folyósítása. Az Országos Központi Hitelszövetkezet váltóosztálya naponta 1.500—3.000 darab gazdaváltót számítol le s ezek átlaga 200—300 pengő körül mozog, de előfordulnak 50, sőt 10—20 pengős váltók is. Ugyanez a helyzet a kötelezvény- és jelzálogkölcsönöknél is, melyeknek feldolgozása az altruizm intézetekre nézve igen jelentős személyi és dologi kiadásokat jelent.

A nagy pénzpiacon a kölcsönt igénylő kisgazda tehát nem igen boldogulhat s így többnyire a községben, vagy annak körzetében működő hitelforrásokra van utalva. E hitelforrások között szerepelnek elsősorban a nagyobb községekben és vidéki városainkban működő takarékpénztárak és bankok, melyek leginkább rövid lejáratú váltódkölcsönökkel állnak a falusi gazdaközönség rendelkezésére. E kölcsönök kamatlába vidékek és pénzügyintézetek szerint igen különböző s ezidőszerint 11—18% között mozog. Békeidőben e kölcsönök után a gazdák átlag 7%-ot fizettek s így elképzelhető, hogy a jelenlegi

¹ Konkoly-Thege Gyula: A magyar földbirtokosok jelzálogilag bekebelezett terheinek összeírása és az összeírás ideiglenes eredményei az 1928 június 30-állapot szerint. Magyar Statisztikai Szemle VI. évfolyam, 11 szám, 1158. oldal.

rossz konjunktúra mellett e magas, a mezőgazdasági üzem produkáló képességével egyáltalában nem harmonizáló kamatok mily elviselhetetlen súllyal nehezedenek a gazdákra. Egyéb fővárosi bankok nagyobb agrárcentrumainkban rendelkeznek ugyan fiókokkal, de sajnos, ezidő szerint ezek sem enyhítik kedvezőbb feltételekkel a gazdatársadalom hitelválságát. Igen hasznos tevékenységet fejtenek ki e téren az egész országban elterjedt falusi hitelszövetkezetek, ezeknek száma az ezret meghaladja s kivétel nélkül az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartoznak. Sajnos, az infláció e szövetkezetek tekintélyes üzletrésztőkéit és betétállományát úgyszólván teljesen megsemmisítette, úgyhogy a Központ jelentős támogatására és évekig tartó céltudatos propagandamunkára volt szükség, míg a hitelszövetkezetek üzleti tőkéiket a békebeli állapotot megközelítő színvonalra tudták emelni. E szövetkezetek, mint a falusi gazdaközönség autonóm hitelszervei, altruista jellegüknek megfelelően a súlyos pénz- és hitelviszonyokhoz képest kedvező feltételek mellett igyekeznek a gazdák hiteligényeit kielégíteni s e mellett működésükkel sok helyütt mérséklőleg hatnak a vidéki pénzügyintézetek kamatpolitikájára is. A hitelszövetkezetek a váltókölcsonőket 11—12%-kal, a jelzálogkölcsonőket átlag 9%-kal folyósítják. E rendes hitelforrásokon kívül a megszorult gazdák, különösen a forgalomtól és a hitelétől távolabb eső vidékeken, gyakran kénytelenek magánhitelezőkhöz is fordulni. Sajnos a magánhitelezés terén uralkodó viszonyok kevésbé ellenőrizhetők, de konkrét esetekből leszűrt tapasztalatok azt mutatják, hogy az ily kölcsönök kamatai a 18—22%-ot is elérik.

Közismert tény, hogy az egész magyar mezőgazdaságnak, de legfőképp a falusi gazdaközönségnek nehéz helyzetét a terményértékesítés lehetőségeinek megrosszabbodása idézte elő. Az értékesítés kérdése ma oly elsőrangú fontossággal bír, hogy mellette a többi agrárproblémák háttérbe szorultak. Sokan azt hiszik, hogy a falu népét a kérdés nem érinti oly közelről, mint a nagy- vagy középbirtokost, mivel feltevésük szerint a falusi kiscgazda nagyjából még most is zárt házigazdálkodást űz, gazdasága az önellátás elvén épül fél, amit termel, annak nagy részét családjával együtt el is fogyasztja s így a mezőgazdasági termények piaci áralakulása, elhelyezési lehetősége a kiscgazda boldogulását különösebből nem befolyásolja. E felfogás hívei arra szoktak hivatkozni, hogy az ország bel- és külföldi piacra kerülő terményfeleslegeinek nagy részét a nagy- és középbirtokok produkálják, elsősorban tehát ezeket érdekli az értékesítés kérdése. Úgy hisszük, felesleges e vélemény alaptalanságát bővebben indokolnunk. A kapitalizmus a kisbirtokososztály házigazdaságát már régen piacra termelő üzemmé alakította át, egyrészt azért, mert a növekvő népesség eltartására mind nagyobb tömegű mezőgazdasági terményekre volt szükség, de másrészt azért is, mert a terjedő és differenciálódó kultúra és civilizáció, valamint a hitelgazdaság kialakulása a kiscgazdaosztályban oly szükségleteket fejlesztett ki, melyeket saját gazdaságának keretében már ki nem elégíthetett. A falu földművelő polgárának ma már számos oly kiadása van, melyeket csak a piacon értékesített terményeinek árából képes fedezni s ezért kénytelen

saját házi szükségletén felül feleslegeket produkálni. A folyton emelkedő közterhek, a kölcsönök törlesztése és kamatszolgáltatásai, üzemi anyagok beszerzése, a biztosítás költségei, a mindinkább elterjedő készpénzmunkabérek, a ruházkodás, a mezőgazdasági üzemben elő nem állítható elsőrendű fogyasztási cikkek stb. mind oly állandóan visszatérő kiadási tételek, melyek a legigénytelenebb kisgazda évi költségvetésében is okvetlenül szerepelnek. A statisztika adatai egyébként minden kétséget kizáróan azt bizonyítják, hogy kisgazdáink részesedése a mezőgazdasági termények piaci forgalmában állandóan növekszik. Míg a háború előtt, 1911-ben a nagy- és középbirtokok a kereskedelmi forgalomba kerülő búzának 42, a rozsnak pedig 46%-át szolgáltatták, addig 1926-ban mindkét kenyértermény kereskedelmi forgalomba kerülő mennyiségének csak 35%-a származott nagy- és középgazdaságokból, 65%-át pedig a kisgazdák termelték.¹ Ez az arány már megközelíti a nagy- és középbirtokoknak az ország szántóterületén való megoszlását, azaz megállapíthatjuk, hogy a kisbirtok országos átlagban — területét tekintetbe véve — már majdnem ugyanannyi értékesíthető terményfelesleget produkál, mint a nagy- és középbirtok.

Az értékesítés terén a falusi kisgazdának két nehézséggel kell megküzdenie. Az első egyaránt érinti a nagy- és kisbirtokokat s ez a mezőgazdasági termények világpiaci krízise. Ismeretes, hogy e válság elsősorban a tengerentúli gabonatermelő államok (Kanada, Egyesült-Államok, Argentína) hatalmas konkurrenciájára, az önellátásra törekvő európai iparos államok elzárkózó vámpolitikájára és a fogyasztótömegek vásárlóképességének csökkenésére vezethető vissza. Miként látható, agrárterményeink világpiaci depresszióját legnagyobb részt oly tényezők idézik elő, melyeknek hatását egész Európa mezőgazdasága érzi s melyeken csak bizonyos, elég korlátolt mértékig áll módunkban — kereskedelmi szerződések segítségével és agrártermelésünk olcsóbbátétele által — változtatni. Van azonban az értékesítés terén egy másik, az elsőtől teljesen független nehézség is, mely úgyszólván kizárólag a falusi kisbirtokosokat érinti s melynek eliminálása már akdóképességünk határain belül esik. Mezőgazdasági terményértékesítésünk belső szervezetlenségére, annak sok tekintetben elavult organizációjára gondolunk itt, mely lehetetlenné teszi, hogy a nagyobb piacoktól és közlekedési vonalaktól távolabb eső kisgazdák legalább az amúgy is alacsony tőzsdei árat kapják meg terményeik ellenértéke fejében. Ezek az elhagyott helyek — s az országnak számos ily vidéke van — teljesen ki vannak szolgáltatva néhány helyi terménykereskedő és ügynök egyeduralmi helyzetének, akik jóval a tőzsdei áron alul vásárolják össze a gazdák egyévi munkájának terméseredményét. Az amerikai farmerek hatalmas pooljai, a német és dán gazdák értékesítő szövetkezetei jelölik ki e téren a követendő utat. A kisbirtokososztály csak úgy védekezhetik a terményuzsora ellen, ha a felesleges közvetítőket kikapcsolva, önmaga veszi kezébe terményeinek értékesítését. Az Országos Központi Hitelszövetkezet a Futurával és a Hangyával

¹ Konkoly-Thege Gyula id. cikke a Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi 3. számában. 180. és 183. oldal.

karöltve ez irányban már megtette a kezdeményező lépéseket s a veszélyeztetett vidékeken az egyes hitel- és fogyasztási szövetkezetek kebelében gabonaértékesítő szakosztályokat szervez, melyek minimális költségeik levonása mellett a kisgazdák terményeit azonnali eladásra, vagy későbbi leszámolásra átveszik s méltányos feltételű előlegeket, úgynevezett „zöldhiteleket“ is nyújtanak a lábon álló termésre. Egyébként a kisgazdák helyzetének súlyosságára és a falvakban uralkodó pénztelenségre jellemző, hogy az idén a gazdák már januárban ostromolni kezdték a szövetkezeteket a zöldhitelekért, holott kedvezőbb években ez az üzletág csak március, április hónapokban szokott megindulni. E téren a fogyasztási szövetkezetek is nagy szolgáltatásokat tesznek a gazdaközönségnek, amennyiben igen sok faluban a szegényebb rétegek csak e szövetkezetek áruhiteliei segítségével tudtak áttelelni.

Miként már említettük: a mezőgazdaság bajai ezidőszerint úgyszólván kivétel nélkül az értékesítés válságára vezethetők vissza. E cikk szűkreszabott keretei miatt nem kívánunk a helyzet megjavításának módozataival foglalkozni, csak annyit szögezzünk le, hogy mezőgazdasági termelésünk mai rossz jövedelmezősége mellett elsősorban az értékesítés racionalizálására kell gondolnunk, ennék eszközei pedig az exportlehetőségek biztosításán kívül: a városi fogyasztótömegek és a mezőgazdasági termelők közvetlen gazdasági kapcsolatainak kiépítése, a falusi hitelszövetkezeti hálózat megerősítése s végül a szövetkezetek terményértékesítő tevékenységének kiszélesítése és központosítása.

Eléggé sajnálatos, hogy ma, ha a magyar falu problémájáról van szó, úgyszólván csak panaszkodni lehet. Nem kételkedünk azonban abban, hogy a falu népe e válságot — mint három évtizeddel ezelőtt — ki fogja heverni. Nem szabad felednünk, hogy agrárreégeink szellemi színvonala a háború és más tényezők hatása alatt jelentősen emelkedett s ami a legfőbb: megvan bennük a művelődés és emelkedés vágya. A magyar földművesosztály nem elmaradt, haladni nem akaró tömeg többé s a helyzet megjavítását célzó komoly törekvések hálás visszhangra találnak nála. Legfőképpen azért nem látjuk reménytelennek a helyzetet, mert meggyőződésünk az, hogy a magyar falvak önerejükből fogják leküzdeni a boldogulásuk elé tornyosuló nehézségeket.

SZILAGYI LÁSZLÓ